

CUPRINS

INTRODUCERE	ix
-------------------	----

1. TINEREȚEA

1. În stâna caprelor	3
2. Florența cea măreață și nemiloasă	8
3. Un ucenic neliniștit	14
4. Grădina minunilor	20
5. Ultimul omagiu adus lui Donatello	29

2. PRIMĂVARA GENIULUI

1. Atacuri de panică	41
2. O glumă terminată cu bine	53
3. Truda artistului	64
4. Un David pentru Republică	76
5. Atelierul lui Michelangelo	88
6. Lupta pentru înțâietate	96

3. LA CURTEA LUI IULIU AL II-LEA

1. Un papă bățaios	105
2. Un client extrem de răbdător	112

3. <i>Aventura bolții</i>	125
4. <i>Criza</i>	137
5. <i>Pensule</i>	147
6. <i>Triumful și legenda</i>	152

4. ÎNTRE ROMA ȘI FLORENȚA

1. <i>În numele tatălui</i>	161
2. <i>Ani serini</i>	173
3. <i>Ambiții primejdioase</i>	184
4. <i>Împăcarea</i>	192
5. <i>Eșecul</i>	201
6. <i>Prizonier al destinului</i>	211

5. SUB SEMNUL FAMILIEI DE MEDICI

1. <i>Un artist disputat</i>	225
2. <i>O politică falimentară</i>	235
3. <i>În apărarea Republicii</i>	245
4. <i>Gloria familiei de Medici</i>	257

6. OCHELARII LUI MICHELANGELO

1. <i>O inimă încă tânără</i>	275
2. <i>Cerul și pământul</i>	285
3. <i>Darul pentru Vittoria</i>	296
4. <i>O pasiune eretică</i>	309
5. <i>Maniera nouă</i>	321
6. <i>Cei doi Moise</i>	326

7. CAPELA PAULINĂ

1. Probleme de economie domestică	337
2. Emoția luminii	341
3. „Convertirea sfântului Pavel”	348
4. Imagini primejdioase	355
5. Privirea lui Petru	364
6. Umbra cenzurii	377

8. SFÂRȘITUL ILUZIILOR

1. Teme cucernice	389
2. Familia romană	395
3. Cereri în căsătorie	406
4. „Șantierul de la Sfântul Petru”	411
5. O viață mai lungă decât a prietenilor	420
6. Paul al IV-lea, dușmanul	432
7. „Pietă” distrusă	437

NOTE	451
-------------------	-----

REFERINȚE ICONOGRAFICE	493
-------------------------------------	-----

INDEX	497
--------------------	-----

1.

TINEREȚEA

1. În stâna caprelor

Mai lipseau încă patru ceasuri nespuse de lungi până să se crape de ziuă. Căsuța se găsea pe vârful unei stânci ce dădea spre pădurile chinuite de gerul iernii. Spre partea de miazănoapte, unde pereții urmau buza râpei, nu se deschideau ferestre, căci crivățul era de nestăpânit, dar fațada dinspre târgușor avea la primul etaj ferestrele celor trei odăițe, unde se înghesuia un du-te-vino de slujnice și unde *messer* Ludovico încerca să scape de îngrijorarea tot mai mare.

Zidurile groase ale casei, construite din pietrele gri și argiloase desprinse din coastele muntelui, nu izbuteau să oprească țipetele femeii pe cale să dea naștere celui de-al doilea fiu al ei. Nu numai locul atât de izolat îl speria pe Ludovico, care mai trecuse odată prin chinul acela, nici frica unui ajutor care nu putea sosi în vârful unui munte din Casentino. În clipa aceea nu făcea decât să se gândească la căzătura de pe cal a soției, cu șase luni înainte, pe când se mutau în locul acela uitat de Dumnezeu. În ciuda faptului că era însărcinată în trei luni și călătoria era obositoare, iar nașterea într-un ținut în care probabil nu călcase vreodată picior

de medic se anunța mai riscantă, ca să scape de sărăcie fusese nevoit să accepte însărcinarea aceea de primar în cel mai neînsemnat dintre teritoriile florentine. Plata era ridicolă, cinci sute de lire pentru șase luni, din care trebuia să scadă cheltuielile pentru doi notari, trei servitori și un căruțaș. Dar ce putea să facă? Cu siguranță nu i s-ar fi oferit lui primăriile bogate din ținutul florentin, cele plătite de la două mii șase sute la trei mii de lire. El alunecase acum pe ultimele trepte ale scării sociale, sărăcise atât de mult încât văzuse primejduit traiul cuviincios al familiei, ba chiar era pe cale să-și piardă privilegiile de cetățean, amestecându-se în masa ne semnificativă din punct de vedere social a meșteșugarilor, lucrătorilor salariați și artiștilor.

Erau tare departe vremurile în care familia lui se putea fâli cu o poziție în rândurile patriciatului florentin, cu două veacuri înainte, când străbunul lui, Simone di Buonarrota, era în Sfatul celor o sută de înțelepți. Departe erau și vremurile în care bunicul lui, Buonarrota di Simone, negustor de lână și schimbător de valută, împrumutase o sumă mare de bani comunei și fusese ales în cele mai înalte funcții publice. Din nefericire murise tânăr, la numai cincizeci de ani, în 1405, ducând în mormânt steaua norocoasă a familiei. Apoi nimic: cu tatăl, Leonardo, începuse declinul, cu dotele apăsătoare ale fiicelor, cu taxele neplătite și funcțiile tot mai neînsemnate. Cu douăzeci de ani în urmă el fusese deja nevoit să primească primăria aceea neînsemnată și își dusesese fiii acolo. Poate de aceea acceptase și Ludovico. Groapa aceea de sat trebuia să-i fi părut întru câtva

familiară și preferabilă unui castel tot atât de pustiu și, pe deasupra, necunoscut. Însă nevasta însărcinată, călătoria nespus de lungă și căzătura aceea de pe cal cu cine știe ce urmări pentru copilul ce avea să se nască... Și mai erau încă patru ceasuri până dimineață.

Apoi, deodată, țipetele au devenit mai exasperate și tot atât de repede au încetat, ca să lase loc plânsului triumfător al unui copilaș care izbutise să se nască. În ungherul acela neprimitor, izbutise să se nască și părea sănătos. Satul pe care-l alesese să vină pe lume se numea Caprese și începând din dimineața aceea avea să ocupe un loc respectabil în memoria geografică a lumii. Copilul avea să fie numit Michelangelo, avea să fie pictor, sculptor și arhitect și avea să devină cel mai cunoscut artist al vremii sale. Dintre mărețele locuri ce vor fi fundalul lungii sale vieți, mai cu seamă Florența și Roma, mica stână de capre atârnată deasupra hăului unei văi din Apenini va rămâne locul ce va putea spune despre caracterul lui mai multe lucruri decât oricare altul, chiar dacă l-a părăsit la câteva luni după naștere.

Ziua care a risipit neliniștile lui Ludovico era 6 martie 1475, însă pentru florentini – care urmau un calendar potrivit căruia anul începea la sărbătoarea Întrupării, fixată convențional la 25 martie – ziua aceea era 6 martie 1474. În însemnările lui, Ludovico a înregistrat sârguincios diferența dintre cele două date: „Amintesc că azi, 6 martie 1474, mi s-a născut un copilaș băiat: i-am pus numele Michelagnolo și s-a născut luni dimineața, înainte de ceasurile 4 sau 5 (...). Trebuie luat aminte că 6 martie 1474 este pe [calendarul]

florentin *ab incarnatione*, și pe cel roman *a nativitate*, este 1475”¹.

Noaptea care a văzut venirea pe lume a lui Michelangelo avea stele ce, din fericire, nu purtau grija diferitelor stiluri cronologice care, printre atâtea alte chestiuni, deosebeau între ele micile state ale Italiei. La Roma era 6 martie 1475, la Florența era 6 martie 1474, însă pe cer Mercur și Venus intrau în a doua casă a lui Jupiter, determinând un destin marcat puternic de senzualitate, fie ea și o senzualitate reprezentată prin orice mijloc și aproape niciodată trăită.

Două zile mai târziu, pe 8 martie, Michelangelo a fost botezat în bisericuța Sfântului Ioan, un sfânt tare îndrăgit de florentini, în prezența parohului bisericii, a unui notar și a unor țărani din Caprese. Funcția lui Ludovico s-a încheiat pe 29 ale aceleiași luni și, îndată ce i-a stat în putere să călătorească, familia s-a întors la Florența. Nu însă și Michelangelo, care a fost încredințat unei doici în sătucul Settignano, la trei mile de oraș, unde Buonarroți aveau o proprietate mărunță: „O moșioară (...) cu casă de stăpân și muncitor, și pământuri lucrate, și viță-de-vie, și măslini”², care producea o rentă de numai treizeci și doi de florini, dar pe care mai apoi Michelangelo avea să o transforme, prin achiziționări succesive, într-un domeniu de seamă.

Încredințarea în grija unei doici era un obicei la Florența, unde învățații ridicau zadarnic în slăvi importanța legăturilor stabilite între mamă și fiu pe timpul alăptării. Oricine dorea să pară înstărit trebuia, printre

altele, să-și încredințeze fiii unei doici, rezervându-i mamei naturale doar rolul care avea importanță pentru soț, cel de născătoare rodnică a unei descendențe numeroase. Ca și afacerile și statul, la Florența, și familia era un fapt esențialmente masculin. Încredințarea nou-născuților era urmărită personal de tată, care stipula un contract cu soțul sau tatăl doicii. Femeile erau o simplă marfă și nu interveneau niciodată în acest schimb între familii. Mama era eliminată foarte timpuriu din educația fiilor, care aproape imediat după întoarcerea acasă erau crescuți potrivit unei culturi familiale de factură exclusiv masculină. Femeile aveau un rol atât de secundar în familie, încât în caz de văduvie erau constrânse să părasească fiii și casa soțului și să se mute, cu zestrea pe care izbuteau să o păstreze, într-o nouă casă, în perspectiva oferirii propriului aparat reproductiv unui alt mascul.

Copiii erau încredințați doicii pentru o perioadă de aproximativ doi ani, până la înțârcare. În general, familia de origine observa de la distanță mersul creșterii. Puține familii își puteau permite să țină o doică sub acoperișul lor sau chiar în Florența. Mult mai frecventă era, așadar, încredințarea nou-născuților în mâinile unor tinere din zona rurală a Florenței, care percepeau un salariu mai mic decât doicile din oraș.

Settignano era un sătuc ce dădea spre valea râului Arno și spre Florența. Pe atunci, ca și astăzi, în sat creșteau bine măslinii și viile. Dar tot aici se extrăgea piatra serena, o rocă argiloasă cenușie, ușor de lucrat, folosită

de veacuri în capitală pentru construcțiile de mai mare însemnătate. Brunelleschi izbutise să taie în ea coloane și arcade cu o geometrie desăvârșită. Prin tradiție, carierele de piatră serena dezvoltaseră o industrie foarte rentabilă, iar la Settignano toți lucrau piatra, o extrăgeau, o fasonau și o modelau. Când deveneau deosebit de buni, coborau la Florența și deschideau un atelier de sculptură, specializându-se, cum făcuse Desiderio, în madone melancolice. Într-un cuvânt, era un sătuc de pietrari, iar doica în mâinile căreia a fost încredințat micul Buonarroti era fiică și soție de cioplitori în piatră. Mai târziu, Michelangelo va spune că prin încredințarea în mâinile acelei doici îi fusese hotărât destinul de sculptor, dat fiind că primele sunete auzite au fost, desigur, cele ale dălții, iar laptele băut a fost amestecat cu praful de marmură. Însă răceala marmurei în preajma căreia a fost crescut nou-născutul prevestea și o altă trăsătură dramatică a destinului său: răceala sentimentelor familiale, care i-a marcat întreaga viață de suferințe.

2. Florența cea măreață și nemiloasă

Florența care l-a primit pe micul Michelangelo e mult mai ușor de văzut decât de înțeles. Imaginea ei ne-a fost redată cu o luminozitate primăvărată în *Vedere de ansamblu*, desenată de Francesco Rosselli în 1472, cu tehnica aceea analitică ce a făcut ca artiștii florentini să ajungă deodată în avangarda cercetărilor în sfera

reprezentării. Mult mai greu e să pricepem mecanismele complexe de guvernare ale unui Oraș-Stat care exterior și formal avea orânduirea unei republici, dar care, în fapt, cu instrumente de control foarte sofisticate și foarte moderne, devenea un principat laic cucerit de o familie de negustori și bancheri ce experimenta forme de putere care-i înflăcărează și dezbină și acum pe istoricii din secolul XXI.

Ajunsă la o populație de 80 000 de locuitori în anii de dinaintea ciumei negre din 1348, la sfârșitul secolului al XV-lea, Florența abia număra 40 000 de locuitori și se bătea cu toate energiile ei uimitoare să-și mențină un rol de prim-plan între statele italiene, aflate într-un continuu și fragil echilibru: Biserica, Regatul Neapolelui, Veneția și, mai ales, Ducatul de Milano, devenit pământ de cucerit pentru puterile de dincolo de Alpi. Elementul de forță și distinctiv al Florenței stătea în bogăția schimburilor comerciale și în raționalitatea organizării ei politice, din care decurgea inteligența alianțelor externe, condiție primă și fundamentală a autonomiei interne.

Panorama lui Francesco Rosselli ne arată traducerea urbanistică a acestei organizări politice [fig. 1]. Orașul e format pe deplin. Cartierele, care adună și organizează local populația, mediază trecerea de la clanul familial, adevărata unitate politică a orașului, la autoritatea municipală. Fiecare se grupează în jurul uneia dintre bisericile construite în secolul precedent, adevărată epocă de aur a Florenței: Santa Croce, Santa Maria Novella, Santa Trinita și Badia, cu forme încă

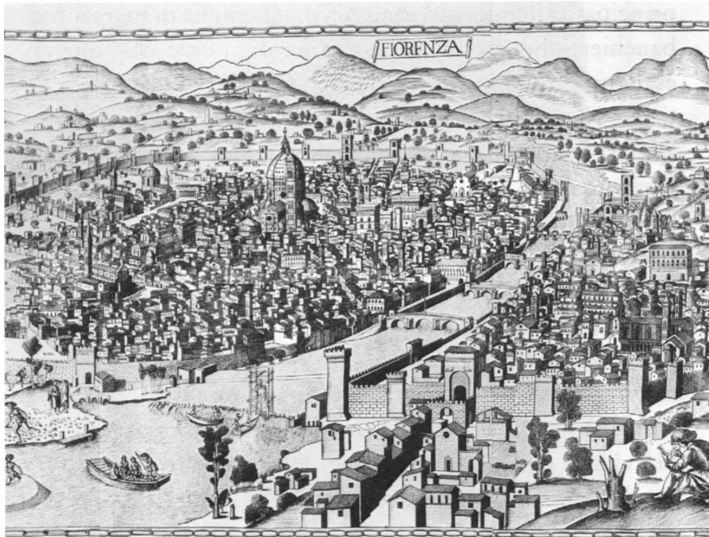


Figura 1. Francesco Rosselli, vedere de ansamblu a orașului Florența, numită „della Catena”, detaliu, cca 1472.

gotice, San Lorenzo și Santo Spirito, cu un proiect extrem de nou, cum de multe veacuri nu se mai văzuse în Italia. Numai o pătură socială îndrăgostită de unicitatea propriului destin ar fi acceptat o austeritate atât de scilpitoare și inovativă.

Străzile luminoase și drepte leagă între ele punctele strategice ale orașului, trecând pe lângă toate centrele de forță confruntate aici. Înainte de toate Domul, în jurul căruia pare construită întreaga panoramă și orașul însuși. Florentinii îl doriseră uriaș și acoperit de o cupolă minunată făcută de Brunelleschi, ca să ridice în slăvi credința cetățenilor, bine deosebită de autoritatea din Roma, care nu-i înfricoșa niciodată prea tare: chiar în anii aceia aveau să spânzure la ferestrele palatului

comunal un episcop, vinovat că se amestecase cam prea mult în treburile cărmuirii locale. Ca să fie foarte limpede cât de mult țineau florentinii la autonomia lor, episcopul fusese atârnat la o fereastră în compania altor spânzurați și lăsat acolo câteva zile, așa încât și copiii să poată învăța lecția.

Cel puțin la fel de impunător ca Domul și avântat în sus, cu cel mai vestit turn crenelat din Italia, panorama înfățișează și Palatul Senioriei, garnizoana militară a guvernului, pivot înalt înfipt în apropiere de Arno și susținut de Palatul Bargello (pe atunci al Primăriei). În jurul celor două sedii principale ale puterii zărim alte locuri, nu mai puțin reprezentative pentru viața orășenească. Sunt palatele seniorilor, nu cavaleri și nobili feudali, ci patricieni ai banilor, mai ales negustori și bancheri, care-și cuceriseră dreptul de a-și cărmui singuri orașul, unul dintre cele mai bogate din Europa. Prin poziția înaltă a construcției, se distinge palatul familiei Pitti, care domină cartierul San Felice, dincolo de Arno, de-a lungul străzii Romana, pe când cel al familiei Rucellai se pierde printre casele învecinate, cel al familiei Spini Ferroni, la capătul podului Santa Trinita, și palatul familiei de Medici, construit de Michelozzo în partea de miazănoapte a Florenței, într-un cartier care încă din epoca panoramei lui Rosselli devenise o mică enclavă a familiei, un oraș în oraș, cu o biserică proprie, San Lorenzo, o mănăstire, San Marco, și multe alte anexe, grădini și case ce corespundeau exigențelor de afaceri și strategie militară ale bogatei familii ce ținea în mâini destinul Florenței.

În desenul lui Rosselli se observă și vastele zone goale, destinate grădinilor, în prețiosul teren dinăuntru centurii zidurilor. În speranțele municipalității, acele zone ar fi trebuit să se umple cu locuințele unor noi cetățeni, dar creșterea demografică întâmpina dificultăți în încercarea de a relua ritmurile din secolul precedent. O altă realitate semnificativă surprinsă cu precizie de desen este agregarea mai multor clădiri legate între ele în diferite moduri, astfel încât să formeze un fel de *insulae* în interiorul cartierului. Sunt casele clanurilor familiale, nuclee în care se oglindește forma cea mai elementară a structurii sociale citadine. Cârmută de unul sau mai mulți bărbați, familia-clan își găsea în această agregare spațială forța pentru a se propune orașului ca unitate politică de o asemenea greutate cum niciun individ sau cap de familie nu ar fi putut-o avea singur. Este forma mai brutală și simplificată a „grupului” florentin, o agregare familială de indivizi care crea obligații și care va marca toată istoria ulterioară a orașului. De la grupul familial se trece la grupul de cartier, iar de la acesta, la cel orașenesc: cele trei forme administrative de mai mare însemnătate în Florența republicană.

În sfârșit, în partea din dreapta jos a desenului, chiar în apropiere de Porta Romana, vedem cum în niște copăcei plâpânzi sunt atârnați niște oameni spânzurați, lăsați să putrezească în aer liber sub ochii tuturor. Era un avertisment clar că ordinea și prosperitatea, oglundite în atâtea palate cum niciun alt oraș nu putea etala, nici măcar Roma cu prinții și cardinalii ei, erau întemeiate pe relații și legi severe până la

brutalitate. Florența nu era un oraș milos, ci un oraș practic până la cinism. În vreme ce Rosselli desena cu grijă această minune arhitectonică pentru posteritate, un alt florentin, nu mai puțin inteligent și nu mai puțin îndrăgostit de orașul lui, începea un jurnal simplu, dar neînduplecat, care povestește fără prelucrări viața de toate zilele între elegantele ziduri și de pe mândrele străzi. Amintirea lui ne ajută să ne închipuim ce a auzit și văzut micuțul Michelangelo de-abia întors din exilul de la Settignano:

Și în ziua de 17 mai 1478, pe la ceasurile douăzeci, copilandrii l-au dezgropat încă o dată și, [ținându-l] de o bucată de ștreang pe care o mai avea la gât, l-au târșăit prin toată Florența; și când au ajuns la ușa casei lui, au legat ștreangul de clopoțelul de la ușă, l-au tras sus zicând: bate la ușă, și așa, prin tot orașul, făcând multe batjocuri; și cum nu știau ce să facă mai apoi cu rămășițele, se duseră pe Podul Rubaconte și îl aruncară în Arno. Și au făcut un cântec care spunea unele strâmbătăți, printre altele ziceau: *Messer Jacopo se duce pe Arno-n jos...* Și dacă l-au văzut plutind binișor că s-a dus până mai jos de Florența, văzându-l deasupra apei de fiecare dată, erau pline podurile ca să-l vadă trecând la vale³.

Așa descrie Luca Landucci sfârtecarea cadavrului lui Jacopo de Pazzi, unul dintre autorii complotului împotriva familiei de Medici, din 26 aprilie 1478. Ca să-i pedepsească pe conjurați, dar mai ales ca să se elibereze definitiv de opoziția politică din oraș, Lorenzo de Medici a ordonat masacrarea a peste șaptezeci de

oameni în câteva zile. I-a atârnat la ferestrele palatului comunal, lăsând din când în când să cadă câte unul la pământ, așa ca săracii să-i poată jefui de încălțări și haine. Unul dintre conjurați, un preot, a avut o soartă și mai înspăimântătoare: sfârtecat în piață, i s-a tăiat capul, care a fost înfipt într-o lance și purtat așa o zi întreagă. Micul Michelangelo abia ajunsese la Florența, îl duceau încă în brațe, dar a fost atât de impresionat de aceste scene încât amintirea lor i-a rămas vie până la sfârșitul vieții.

3. *Un ucenic neliniștit*

În desenul lui Francesco Rosselli, imediat în spatele palatului comunal, se vede marea fațadă golașă a bisericii Santa Croce, împresurată de casele cartierului omonim. Printre acestea se găseau și casele celor din familia Buonarroti. De-a lungul secolului al XV-lea, înainte de declinul lor, unii exponenți ai familiei fuseseră propuși de mai multe ori să reprezinte cartierul la alegerea celor „doisprezece oameni buni”, una dintre magistraturile importante în guvernul orășenesc.

Cu siguranță, micuțului Michelangelo i s-a părut străină casa din oraș. Cum, de altminteri, trebuia să-i pară străină și Francesca, mama care în 1477 îi născuse deja un alt frate, Buonaroto, iar în 1479 l-a născut și pe Giovan Simone. Va reuși să aducă pe lume încă un copil, Sigismondo, în 1481, pentru a muri mai apoi, poate chiar

la naștere, în același an. În cei șase ani în care Michelangelo a avut o mamă, toate împrejurările au contribuit ca el să nu aibă parte de îngrijire: lipsa grijii materne avea să lase în copil un gol în jurul căruia avea să se construiască toată durerea vieții lui viitoare. Ca toți florentinii, în schimb, Ludovico n-a așteptat mult ca să se recăsătorească, iar în 1485 s-a însurat cu Lucrezia degli Ubaldini. Dar n-a fost prea norocos, căci în 1497 a rămas iar văduv, tată a cinci fii de îngrijit. Înainte de a izbuti să obțină o altă funcție administrativă de oarecare însemnătate, va trebui să aștepte până în 1510, când va fi numit primar al târgușorului San Casciano.

Tradiția de familie ar fi impus pentru Michelangelo o educație clasică, vrednică temelie chiar și pentru viitorul unui negustor, bancher sau agent de schimb. Dar sărăcia și lipsurile l-au împins pe Ludovico să-l ducă pe micul Michelangelo într-un atelier meșteșugăresc. După Vasari, în 1488, dar, potrivit documentelor, cu mult înainte, pentru că la 28 iunie 1487, la doisprezece ani, copilul ridica deja un credit pentru frații Ghirlandaio. Încrederea acordată de angajatori ne împinge să presupunem că trecuse deja o vreme de când sosise copilul în atelier: „Domenico di Tomaso del Ghirlandaio a trebuit să dea în ziua de 28 iunie 1487 trei florini mari, aduși de Michelagnolo di Lodovico, în lire șaptesprezece, bani opt... ”⁴. Încă un copilandru, Michelangelo își începea istovitoarea carieră, așa cum era obiceiul pentru cel hărăzit meseriei de artist în Florența vremii sale. A fost, poate, singurul moment în care viața lui s-a asemănat cu a celorlalți artiști despre care avem informații.